

ПРО ДЕЯКІ ВИДИ УДАРНОЇ ЗБРОЇ КІММЕРІЙСЬКОГО ЧАСУ

Данило Ключко | студент, Національний університет «Києво-Могилянська академія», кафедра археології

Ударна зброя є найбільш різноманітною категорією з усіх відомих для киммерійського часу, однак не всі її види представлено рівномірно. Цю статтю присвячено зброї, котра репрезентована найменше. Така ситуація може бути свідченням особливого статусу подібних речей у тогочасному суспільстві.

Ключові слова: киммерійський час, ударна зброя, О. І. Тереножкін, кам'яна зброя, металева зброя.

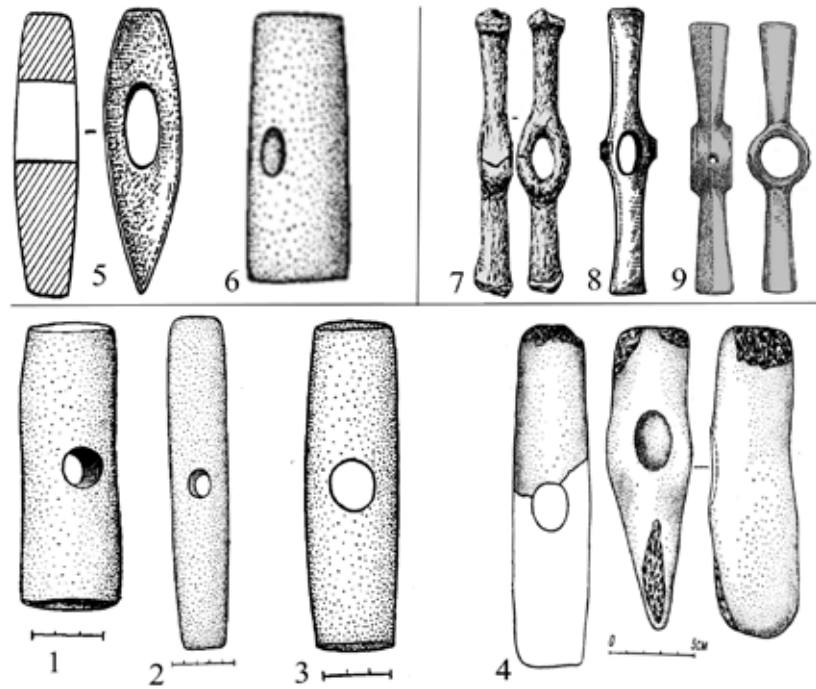
Із усіх категорій озброєння киммерійського часу, відомих дослідникам, найбільш різноманітною є ударна зброя. Вона має такі види: кельти, молоти, булави, палиці, сокири-молоти та пласкі сокири. За сировиною, ударна зброя киммерійського часу охоплює усі основні ресурси, з яких могла виготовлятися стародавня зброя станом на початок ранньої залізної доби. Зрозуміло, що за кількістю знайдених артефактів перелічені види представлені нерівномірно. Цю статтю присвячено зброї, котра репрезентована найменше.

Поодинокі знахідки кам'яних молотів (за О. І. Тереножкіним)

У своїй монографії 1976 р. «Киммерійці» О. І. Тереножкін, серед іншого, представив також кілька кам'яних молотів: із хутора Мешков (Росія) (Тереножкін, 1976, с. 52) (рис. 1, 1), знайдений під час будівництва ДніпроГЕСу (Тереножкін, 1976, с. 42) (рис. 1, 2), з села Зелений Яр у Криму (Тереножкін, 1976, с. 44) (рис. 1, 3) та з Московського городища на Кіровоградщині (Тереножкін, 1976, с. 78) (рис. 1, 4). Усі чотири знахідки об'єднує відсутність надійних маркерів датування: обставини знахідки з Мешкова невідомі, знахідка з Дніпробуду є випадковою, поховання поблизу Зеленого Яру було пошкоджене аграрними роботами, згаданий кам'яний молот – єдина знахідка,

© Данило Ключко, 2021

Рис. 1. Кам'яні та металеві молоти. Поодинокі знахідки кам'яних молотів (за О. І. Тереножкіним): 1 – Хутір Мешков; 2 – Дніпробуд; 3 – Зелений Яр; 4 – Московське городище. Кам'яні молоти в комплексах: 5 – Могильник Меблева фабрика, поховання 36; 6 – Ставрополь. Металеві молоти: 7 – Поховання Стеблів-15; 8 – Могильник Меблева фабрика, поховання 26; 9 – Могильник Уйгарак

так само як і предмети з Московського городища (півтора молотка). Тож не зовсім зрозумілою є причина віднесення цих артефактів саме до киммерійського часу. До певної міри винятком є останні два артефакти, знайдені на території городища чорноліської культури. Однак, придивившись до них, на краях можна помітити сліди вторинної обробки. На підставі цього можна зробити висновок, що ці артефакти були створені до киммерійського часу, однак використовувалися «чорнолісцями». Щоправда, вже не як зброя, а як побутовий інвентар.

Кам'яні молоти в комплексах

Зі значно більшою впевненістю можна говорити про молот, знайдений у похованні поблизу міста Ставрополь (Тереножкін, 1976, с. 61–62) (рис. 1, 5). Більш-менш надійним часовим маркером виступає знайдений тут само кістяний втульчастий наконечник стріли чотиригранної форми. Другий кам'яний молот походить із поховання № 36 могильника Меблева фабрика на Кавказі (Козенкова, 1989, табл. XLIII:16) (рис. 1, 6). Поряд з цим молотом був знайдений кинджал із хрестоподібним руків'ям так званої кавказької форми, який є достатньо надійним часовим маркером. Неважко помітити, що від решти розглянутих кам'яних молотів цей відрізняється як загальною формою, так і овальною (на противагу круглій) формою отвору.

Металеві молоти

Унікальною для території України, на сьогодні, є знахідка залізного молота характерної двосторонньої форми із поховання № 15 поблизу с. Стеблів на Черкащині (Клочко та Скорий, 1993, рис. 3: 3) (рис. 1, 7). Відомо дві прями (з поправкою на виробничі особливості) аналогії цього артефакту. Перша – це виріб із поховання № 26 вже згаданого могильника Меблева фабрика на Кавказі (Козенкова, 1989, табл. XLIII:4) (рис. 1, 8). Друга знахідка (рис. 1, 9) більш східного походження: цей артефакт зафіксовано в могильнику Уйгарак, що розташований на території Казахстану (Вишнева, 1973, табл. 21: 7). Прикметно, що молот із Меблевої фабрики має овальний, а не круглий отвір, на відміну від знахідок із поховання Стеблів-15 та могильника Уйгарак. Судячи з усього, традиція овальних отворів, яку ми бачимо на двосторонньому металевому молоті та на кам'яному молоті, розглянутому вище, є суто місцевою, характерною для кавказьких народів того часу.

Унікальні зразки зброї

На завершення слід розглянути кілька артефактів, які на сьогодні не мають аналогій. Перший із них – це бронзова сокира-молот з Лубенського скарбу (Клочко, 2003, рис. 8) (рис. 2, 1). Вона має трубчасту двосторонню втулку, трапецієподібне в розрізі лезо та грибоподібну «шапку» на обусі. Другий – загадковий видовжений предмет, знайдений у зруйнованому кургані поблизу с. Квітки на Черкащині (Ковпаненко, Гупало, 1984, рис. 9: 4) (рис. 2, 2). Це залізний виріб,

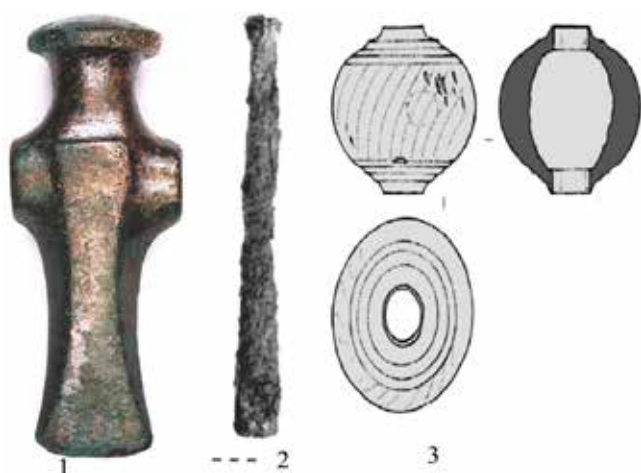

Рис. 2. Унікальні зразки зброї:
1 – Лубенський скарб; 2 – Курган Квітки;
3 – Снітинський скарб

довжиною 21,7 см, шириною – від 2,9 см до 1,7 см. Вузкий край – обламаний. Через це пошкодження неможливо ані визначити повну довжину цього предмета, ані ідентифікувати його. Дослідники Г. Т. Ковпаненко та Н. Д. Гупало, які описували предмет, назвали його «руків'ям», можливо, намагаючись пов'язати артефакт зі знайденою там само пласкою сокирою (Ковпаненко, Гупало, 1984, с. 54). Однак наведене

визначення видається сумнівним, оскільки руків'я ударної зброї за кіммерійського часу, найімовірніше, виготовляли з дерева. Науковці, які вивчали предмет пізніше, називають його бойовою палицею (Клочко, 2006, с. 278). Про це свідчить наявність потовщеного краю, який мав би бути ударним, натомість втрачена частина мала являти собою держак. Окрім того, сам держак, імовірно, був увінчаний якимось навершям, що слугувало б противагою для балансування, а також фіксатором, щоб зброя не вислизнула з руки при ударі. Порівняно невеликий розмір артефакту може вказувати на те, що цю зброю використовували як допоміжну (для захисту та контр-нападу), одночасно з іншою, наприклад, з тією ж сокирою. Про парне використання зброї місцевим населенням у кіммерійський час свідчать стели, на яких зображено одночасно два види зброї – меч та кинджал, меч та сокиру, кинджал та сокиру тощо.

Третім унікальним артефактом є булава зі Снітинського скарбу (Бандрівський, Білик, 2016, рис. 1) (рис. 2, 3). Сам скарб було знайдено в Лубенському районі Полтавської області, між селами Окоп та Снітин. Окрім булави, комплекс містив також бронзові деталі кінської упряжі, орнаментовані металеві чаші, бронзові вістря списа, ключець карасукського типу та пару бронзових браслетів (Бандрівський та Білик, 2016, с. 326). Булаву вирізняє своєрідний візерунок: отвори для закріплення руків'я оточені короткими прямостінними вінчиками. Поверхня довкола них прикрашена трьома концентричними канелюрами. Останні є і на опуклих боках булави, що правда, там вони навскісні та не такі глибокі. Окрім того, булава зі Снітинського скарбу є пустотілою, а не суцільнолитою. Дослідники М. Бандрівський та М. Білик припускають, що виріб усередині заповнювали якоюсь сипучою речовиною, яка посилювала удар і гасила віддачу. На додаток до самої булави збереглися також два бронзові стрижні з кільцями на кінці. Висловлено припущення, що стрижні були частиною дерев'яного руків'я, а кільце використовували для шкіряної петлі, яку надівали на зап'ястя. На підставі всіх особливостей, перелічених вище, дослідники інтерпретують цю булаву як знакову річ, яка могла належати командирі війська (Бандрівський та Білик, 2016, с. 336).

Висновки

Підсумовуючи, можна зробити такі висновки: загалом тема озброєння та військової справи кіммерійського часу не втрачає своєї актуальності дотепер, попри всі розробки попередніх дослідників,

зважаючи на велику кількість «білих плям» у проаналізованому та інтерпретованому матеріалі. Говорячи безпосередньо про розглянуті артефакти, варто зауважити, що їхня незначна кількість може бути свідченням особливого значення у тогочасному суспільстві загалом та військовій справі зокрема як самих речей, так і їхніх господарів.

- Бандрівський, М. та Білик, М., 2016. Снітинський і Лубенський «скарби» в контексті проблеми східних впливів голіградської металевої індустрії. *Матеріали і дослідження з археології Прикарпаття і Волині*, 20, с. 325–348.
- Вишнева, О., 1973. *Культура сакських племен низов'їв Сьр-Дар'ї в VII–V вв. до н. е. (по матеріалам Уйгарака)*. Москва.
- Клочко, В. та Скорий, С., 1993. Курган 15 біля Стеблїва в Поросі. *Археологія*, 2, с. 71–84.
- Клочко, В., 2003. Лубенський скарб. *Пам'ятки України*, 4, с. 30–37.
- Клочко, В., 2006. *Озброєння та військова справа давнього населення України (5000–900 рр. до Р. Х.)*. Київ: АртЕк.
- Ковпаненко, Г. та Гупало, Н., 1984. Погребение воина у с. Квитки в Порос'є. *Вооружение скифов и сарматов*. Київ, с. 39–58.
- Козенкова, В., 1989. *Кобанская культура. Западный вариант*. Москва: Издательство «Наука».
- Тереножкин, А., 1976. *Киммерийцы*. Київ: Наукова думка.

ON SOME KINDS OF CIMMERIAN TIME BLUNT WEAPONS

Danylo Klochko | student, Department of Archaeology, National University
of Kyiv-Mohyla Academy

The blunt weapons are the most diverse category of Cimmerian time weapons, though not all of its kinds are represented equally. This article describes the least represented weapons. Their small number can be the evidence of their extraordinary status in the society of that time.

Keywords: *Cimmerian time, blunt weapons, O. I. Terenozhkin, stone weapons, metal weapons.*